

EN JULRESA till Gammalsvenskby 2008

Av Karl-Erik Tysk

Tage Brolin och jag börjar vår julresa till Ukraina på Arlanda och flyger med Air Baltic till Riga. Det är vackert över Östersjön, när solen går upp och de lätta molnen under oss drar förbi.

I Riga har vintern kommit. Det är tolv gardar kallt, en märkbar kontrast till det relativt milda vädret i Stockholm

Medan Tage oupphörligt styr sitt företag i det västgötska Främmestad med mobiltelefonens hjälp, fördrivar jag tiden med att skriva dikter och noterar än en gång för mig själv att det är under väntan som de bästa ögonblicken uppenbarar sig.

Det är snart tretton år sedan jag var i Riga för att påbörja ett arbete med kvinnofängelset, där nästan var och en av de internerade hade en katt i sin cell. Det var mycket mänskligt mitt i allt elände. Något minne av hur flygplatsen såg ut innan den moderniserades har jag däremot inte.

Till slut är det dags för boarding och vi skjutsas ut till en Fokker 100 som tillhör det rumänska flygbolaget Carpatair. Det skiljer sig förstås inte från vilket annat plan som helst, även om man gärna inbillar sig att flygvärdinnorna är rumänska.

En av företaget Chumaks anställda möter oss vid flygplatsen Borispol och kör oss till Kievs Centralstation. Chumak har ordnat med tågbiljetter till Cherson. De har med kort varsel lyckas skaffa liggplatser mitt i julruschen till det facila priset av 70 dollar tur och retur. Det är riktig vinter i Kiev även om det inte har kommit någon nämnvärd snö och Dnjepr har frusit. Inlandsklimatet förnekar sig inte. Stationen är julsmydd och några våningar upp hittar vi ett par ganska acceptabla barer, där vi kan få något att äta.

Mitt emot oss sitter en ung familj, far, mor och dotter. Mamman är på ryskt vis klädd i pälsmössa och kappa med pälskrage. De vänder sig mot den platt-tv som förmedlar en skrattlockande komedi och följer uppslukade handlingen. Alldeles hejdlöst skrattar den unge mannen vid vår sida, men när Tage tar upp sin kamera förändras hans ansikte och han reser

sig hastigt från bordet och avlägsnar sig. Några yngre kvinnor med klackar som fyrtumsspikar passerar revy tillsammans med mycket pälsverk, synbarligen syntetiskt.

Det första vi upptäcker, när vi embarkerat tåget är att det inte finns någon restaurangvagn. Det gäller därför att stålsätta sig och acceptera det te och de kex som är den enda föda som erbjuds. Det drar ganska kallt från fönstren och kläderna får sitta på under lakan och filt. Det enda man kan göra för att fördriva tiden är att försöka somna. Våra unga kupékamrater har nog av varandra.

Lördagen den 5 januari

Vi anländer till ett bistert Cherson vid 6-tiden på morgonen. Jag hittar en liten buss som går från järnvägsstationen till busstationen. Vi tar den och försöker sedan lösa biljetter till Berislav men biljettförsäljerskan tycker att vi skall vänta litet, eftersom nästa buss går först om en halvtimme. Just när vi tänker ta en kopp kaffe på en minibar intill stationen kommer en man fram till oss och erbjuder oss taxi till Berislav. Vi prutar ner priset litet grand och sätter oss sedan i bilen.

Föraren tycker om att köra fort och vi är snart uppe i 160 kilometer i timman. Då tycker Tage att det räcker och ger tecken med handen samtidigt som han säger: Stopp, stopp. Men vår humoristiske förare tolkar det istället som: Topp, topp. Visserligen slår han av litet på farten, men så snart tillfälle ges trycker han åter gaspedalen i botten. Men det är i alla fall rejält varmt i bilen. Efter nattens tågfärd känns det skönt att inte behöva frysa. Väglaget är torrt och det finns endast obetydliga fläckar med is.

Redan vid åttatiden är vi framme i byn. Det är kallt och en rejäl snålblåst gör kylan än värre. Vattnet på Dnjepr är fruset och drivisen har tornat upp sig på en del ställen. Det är otvivelaktigt den kallaste tiden i detta av inlandsklimat präglade landskap. Vi får som vanligt sätta oss till dukat bort hos Lilija och Roman Kozak, även om vi nästan tar dem på sängen med vår tidiga ankomst.

Redan på förmiddagen ger vi oss iväg till Schlangendorf. Det biter i kinderna, när vinden från Dnjepr slår emot ansiktet. Vårt första mål är Viktor Buskas som flyttat hem till sitt gamla hus i Schlangendorf sedan köpet av Militas hus i Gammalsvenskby av någon anledning gått i stöpet. Viktor hus är knappast lämpligt som vinterbostad. Det har bara englasfönster och vinden tränger igenom de otäta fodren. Det hjälper inte så mycket att man har försökt täcka fönstren med lakan och filter.

Viktor med hustru och dotter bor i ett rum, där det finns en spis som Viktor eldar med ved. Kolen fungerar inte så bra, säger han. I sängen sitter dottern Maria påklädd för att klara kylan. I det andra rummet bor Viktors ständigt sängliggande mamma. Hennes säng står vid muren, så litet av värmen från spisen kommer också henne till del. Men hon måste vara påpälsad för att skydda sig mot den värsta kylan.

Nu har jag med mig en rejäl summa pengar från ett antal välvilliga familjer i Värmland. De kommer säkert väl till pass, om Viktor kommer sig för att skaffa ett nytt hus eller om han till äventyrs skulle vilja reparera det gamla. Därför borde det egentligen inte gå någon nöd på familjen, men då fordras att Viktor tar ett eget initiativ.

Viktor lägger in i spisen

Efter besöket hos Viktor Buskas går vi ner till Anna Portje. Det tar litet längre tid för henne att komma ut än vanligt. Hon tar sig fram men sina två käppar men det går betydligt långsammare än vid vårt förra besök. Det märks att hon har varit sjuk.

Anna Portje på väg till grinden

När vi kommer in märker vi att hon inte har eldat. Det gör hon bara till kvällen. Som tur är, är hon extra välklädd. Annas ben har svullnat och blivit såriga på grund av cirkulationsbesvär. Därför kommer man från sjukhuset och lägger om dem regelbundet. Hon har också fått en hel del mediciner. Till sjukhuset vill hon däremot inte komma. Grannkvinnan har dock varit där och fått dropp. Anna återger livfullt hur läkaren misslyckade med att ta EKG. Det var helt enkelt för kallt och när Anna hade klädd av sig skakade hon så av kölden att det inte gick att sätta fast elektroderna på hennes kropp.

Anna berättar att hennes mamma en gång blev opererad för bråck. Då sade hon till Anna: ”Anna, jag är så lycklig som har dig. Du har ingen dotter, därför blir du ensam på gamla dar.” ”Hon fick rätt.” Sedan talar Anna trots allt en lång stund om sina barn och barnbarn. Anna är visserligen inte riktigt kry men mentalt är hon sig själv. Det finns också kraft i armen när hon hytter med käppen åt den närgångne fotografen.

Anna visar sitt missnöje med fotografen

Anna Sigalet några kvarter söderut verkar helt återställd från förra årets sjukdom. Hon berättar att av 84 hus längs hennes gata i Schlangendorf står 21, det vill säga en fjärdedel, tomma och förfaller. Två ensamboende kvinnor dog under den jul som man i de svenska hemmen brukar fira på sedvanligt sätt i slutet av december.

Anna Sigalet ser glad ut

Från Anna Sigalet går vi till Maria Malmas som är ensam. Hennes son Alexander, liksom hans fru har arbete i Nikopol. Men Maria går ofta in till sin granne, så hon har i alla fall någon som hon ofta umgås med. Vi får kaffe i det varma köket och sitter och småpratar en stund innan det är dags att gå hem och få lunch.

Sent på eftermiddagen går vi över till Lily Hansas som är riktigt förkyld. Hon sitter i sängen och har svårt att andas. Där finns också Kolja, henens systerson, och hans fru. En sjuksyster

från sjukhuset kommer och ger henne fyra sprutor. Efteråt blir det lättare för henne att andas. I de här kvarteren har man för närvarande varken vatten eller ström, så allt får ske i skenet från några stearinljus.

Söndagen den 6 januari

Det är julaftons morgon och Roman och Lilija fastar enligt ortodox sed.

Den här förmiddagen åker vi med Roman Kozaks bror Sasja över stäppen till Sjljachove som ligger strax utanför Berislav. Nära skolan i byn bor Milita Prasolova hos sin son och dennes maka. Milita kom hit den 20 oktober.

Milita har ett eget rum som är lika rymligt som varmt och skönt. Man har naturgas här. Milita har några av sina egna möbler med sig och på väggen hänger porträtt av hennes make och föräldrar.

Militas man

Det är 62 år sedan Militas far dog. Det var under den ortodoxa julen, när familjen var förvisad till Komi SSR.

Milita trivs inte riktigt. Hon tycker inte hon kommer så väl överens med sin svärdotter. ”Jag sitter stilla som en råtta”, säger hon. Hon längtar tillbaka till byn, gemenskapen med sina grannar och sångkören. Hon vill ligga vid sin man på gravgården i byn. Hon hade med sig sin vita katt, men efter en månad försvann den spårlöst. Nu är hon emellertid mycket glad över vårt besök. ”Jag drömde i natt att någon skulle komma och hälsa på.”

Tage och Milita

Jag läser julevangeliet och vi firar nattvard. Efteråt sjunger Milita "Härlig är jorden", "Stilla natt" och "O du saliga, o du heliga".

Vi ringer också upp Lolo och Christina Sturén på Gotland, så att Milita får tala med dem. Det blir ett kärt återhörande och Christina lovar att komma och hälsa på Milita i april.

Milita hade gärna velat att Viktor Buskas skulle ha bott kvar i hennes hus tills han hittade någon annan bostad. Men när Tolja Annas köpte huset ansåg han inte att Viktor skulle stanna där.

När vi går följer Milita med oss till grinden och man ser på hennes blick att hon nog gärna hade följt med oss tillbaka till Gammalsvenskby.

Efter lunch hälsar vi på Lily Hansas. Strömmen kom tillbaka för en stund sedan. Men Lilly har förstås inte varit i tyska kyrkan idag. "Så länge det är kallt går jag inte i kyrkan." Lily är piggare idag och den spjuveraktiga blicken har återvänt i hennes ögon.

Lily har återfått glimten i ögat

Hon klagar över att pengarna rinner bort till medicin. Hon skulle ha fått 30 dollar från Karin och Åke i Bredaryd. Men de nådde aldrig fram. Kuvertet saknade pengar, när brevbäraren kom med det. Posten fungerar alltså dåligt. "När jag får brev, skriver jag omedelbart, så att de vet att jag fått det."

När det blir tal om borgmästaren som utlovat vatten, undslipper sig Lily "förbannade as". Lily är inte heller så glad över skvallret i byn. I somras sade man att hon burit hem varor från en buss, trots att hon aldrig varit där.

Lily stiger upp och ställer sig lutande mot bordet vid fönstret. Det är lättare att stå så när hostattackerna kommer. Som vanlig framhåller hon sin rädsla för döden. "Jag vill inte dö!"

Lily fyller 75 år den 15 januari. Därmed är hon den äldsta av de kvarvarande svensktalande i byn. Just idag känns det åter som hon kommer att leva många år till. Hennes vilja tycks vara oövervinnlig.

Efter besöket hos Lily Hansas går jag i tur och ordning till Emma Utas, Lisa Hansas och Elsa Kozenko. Hos Emma Utas firar jag nattvard med Emma, hennes svägerska Tasja och dennas son Johannes.

Emma Utas med svägerskan och hennes son Johannes

Därefter går jag in till Emmas granne Lisa Hansas. Hon har sin dotter, svärson och ett av barnbarnen hemma. De håller på att göra i ordning julmiddagen. Medan de andra fortsätter med sina sysslor i köket firar Lisa och jag nattvard.

Lisa Hansas

Elsa Kozenko har legat på sjukhuset men nu är hon i full fart med att baka potatis och göra kåldolmar. Hon har inte varit i kyrkan idag, eftersom det är så kallt. I stället firar vi nattvard tillsammans.

Elsa Kozenko vid spisen

Elsa Kozenko har legat på sjukhuset men nu är hon i full fart med att baka potatis och göra kåldolmar. Hon har inte varit i kyrkan idag, eftersom det är så kallt. I stället firar vi nattvard tillsammans.

På eftermiddagen lägger Liliya och Roman hö under duken på köksbordet för att markera att Jesusbarnet föddes i ett stall.

Hö läggs under bordsduken

Vid 17-tiden går jag ensam till Oleksandr Kvitka för den traditionella julaftonsmiddagen. På bordet finns tolv rätter utan kött framställda.

I de underbara vareniki som vi äter, finns mynt inbakade. Jag får de flesta av dem, över en grivna. Det betyder nog tur inför det nya året.

”Mina” mynt

Vi ser på en kvällsgudstjänst på TV. Den firas i Petjerska Lavra i Kiev och leds av den rysk-ortodoxe metropoliten av Kiev, Vladimir. Han har svårt att gå, eftersom han precis som påven Johannes Paulus II har drabbats av Parkinson.

Jag kommer hem vid åttatiden, före de andra som är hos Roman Kozaks föräldrar och firar julafton. Jag känner mig genomfusen och lutar mig mot det brännheta elementet i rummet för att få upp värmen innan jag går och lägger mig.

Juldagen den 7 januari

Klockan nio börjar den gudomliga liturgin i Svenskbyn. Undan för undan fyller människorna kyrkan. Andedräkten står som ett vitt moln kring ansiktena på de församlade. Det är kallt ute och kallt inne och de flesta är klädda för att klara ett par, tre timmars gudstjänst. Som tur är kan man obehindrat röra sig, kyssa en ikon, tända ett ljus eller knäböja på golvet.

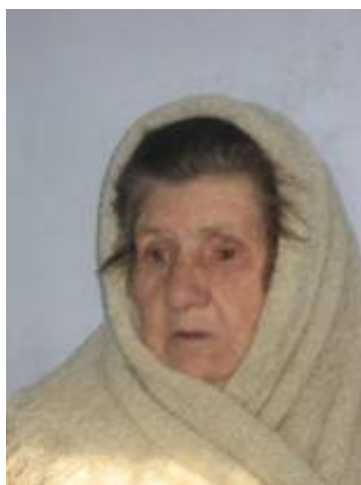
Liturgin leds av Oleksandr Kvitka och hans svärson, som tjänstgör som välsjungande diakon. Den varar över två och en halv timma. För en svensk van vid varma kyrkor är det en prövning. Efter evangeliet läser prästen upp ett långt julbrev från patriarken Filaret och i slutet av gudstjänsten ett inte riktigt lika långt från ärkebiskop Damian i Cherson.

Oleksandr Kvitka tecknar ett kors i pannan på deltagarna

Efter gudstjänsten är vi åter inbjudna till Oleksandr Kvitka för att smaka på tolv rätter men denna gång med kött.

Efter lunchen hos Oleksandr Kvitka går vi till Maria Norberg. Maria har tidigare satt in ett emaljöga och under hösten har hon opererat bort en cysta, så hon får inte lyfta mer än ett par kilo. Ändå måste hon bära in vatten. Hon har dessutom en av sina söner ständigt sängliggande hemma och två av de andra kommer också hem regelbundet, fastän de har egna familjer. ”Jag borde bli omhändertagen”, säger Maria, ”men i stället får jag ta hand om mina barn”. Maria är verkligen litet av en hjältinna.

Maria Norberg

Vi besöker sedan Lidija Utas på äldreboendet. Hon sitter ute i dagrummet men följer med oss till sitt eget rum. Det är ganska kallt i rummet och Lidija är väl påpälsad. Det drar kraftigt från fönstren som inte är tätade och på grund av flera lager målarfärg svåra att stänga. Värmesystemet har inte tillräcklig kapacitet för att hålla kylan borta. Lidija verkar emellertid må bra och hon klarar sig genom att ha varma vattenflaskor i sängen.

Lidija Utas

Lidija berättar om sin son som lever i S:t Petersburg och arbetar som jurist. Hon har inte hört något från honom på länge men på väggen hänger ett porträtt av honom.

Lidijas son

Idag är Lily Hansas mycket bättre. Hon tycks ha återfått sitt gamla, nästan spralliga, jag. Hon far omkring som en tätting och tar fram mat som hon vill bjuda oss på. Hela tiden skäller och

En eftertänksam Lily Hansas

skämtar hon. När jag retar henne litet grand, kallar hon mig ”din gråhåriga djävel”.

På väg från Lily har vi hunnit ett stycke från sjukhuset, när läkaren Alexander Zabluda ropar in oss. Eftersom det är juldag kan vi inte låta bli att tacka ja till hans inbjudan och sätter oss till bords tillsammans med hans hustru och den man som eldar sjukhusets värmepanna.

Det blir ett livligt och informativt samtal, där vi går igenom hälsostatusen hos de flesta av byns äldre svenskar. Läkarparet har kunskap om dem alla. Mycket av det vi undrat över blir allsidigt belyst utan att den medicinska sekretessen bryts.

Alexander konstaterar att man i Ukraina ofta har haft förhoppningar om att allt skall förändras till det bättre, när nya makthavare tar över. Numera har man insett att så inte blir fallet. Ändå har Julija Timosjenko hållit sitt löfte och höjt pensionerna.

Vi diskuterar byns vattenförsörjning och Alexander säger att regeringen anslagit 485 000 grivna för en helrenovering av vattensystemet i byarna. Alexander berättar att det finns en hel del asbest i de ledningar som man för närvarande använder. Det tycks kommunledningen ha hållit tyst om. Asbest är ett material som kom till användning i nästan allt under kommunisttiden. Att hus har eternittak är närmast legio.

Innan vi går hem hinner vi bese värmepannan och den cirkulationspump som Sven Olsson från Grästorpe bekostat.

Fyr i pannan

Eldaren har sin sovplats alldeles bredvid pannan och där finns också en TV, så att han kan fördriva tiden medan han väntar på att skyffla nytt kol på elden. För våra ögon verkar det vara ett ytterst primitivt sätt att värma ett sjukhus på, men Alexander Zabluda är glad över av Chumak har försett sjukhuset med kol.

Taxin kommer och hämtar oss vid åttatiden på kvällen. Det är samme man som körde oss till byn i lördags. Vova Tormoz åker med oss till Cherson och färden går ganska lugn utan någon alltför överdriven toppfart.

På stationen försöker vi hitta en sittplats men det mesta är upptaget. Betalplatserna är också fullbelagda och den avdelningen bevakas av ett par poliser med hund. Till slut finner Tage en tom plats. Men vi behöver inte sitta så länge för tåget ankommer stationen nästan en halvtimme före avgång. Det är många som skall med. När vi kommer in i vagnen tror jag först att vi har kommit fel. Det ser ut som en vanlig sittvagn och det tar en stund innan jag förstår

att man kan fälla ner en massa säten också framför fönstren och därmed förvandla det hela till en liggvagn. Det var väl knappast en sådan vagn vi hade tänkt oss, men vi måste gilla läget. Vad värre är: det drar fruktansvärt från fönstren, så vi får stapla upp vad vi har och skydda oss. Vi har en lång färd framför oss och beräknas inte vara i Kiev förrän vid tiotiden, alltså efter tolv timmars skakig resa.

Tisdagen den 8 januari

Jag sover till och från och det slutliga uppvaknandet sker vid åttatiden. Ju längre norrut vi kommer desto mera snö. Strax efter nio stannar vi till i staden Bila Tserkva. Träden utanför fönstret är fulla av mörkgrön mistel vars runda form bryter av mot de övriga uppåtsträvande linjerna. Det är bara att sätta sig och i upprätt ställning följa tågets rörelser som markeras av det metalliska ljudet av hjul som passerar skarvar. Det enda som består så här på morgonen är ett glas hett te. Ukraina är inte särskilt gästvänligt vintertid. Kärleken till tåget som fortskaffningsmedel måste var starkt som härdat stål.

Många av de byggnader vi passerar uppvisar den kommunistiska erans allra tråkigaste och minst hållbara prestationer. Även om städerna undan för undan får en ansiktslyftning som landsbygden bara kan drömma om i sin vildaste fantasi. Nästan vartenda tak är täckt med eternitplattor som man in Sverige inte längre hanterar utan skyddsutrustning. Det går ändå bra att göra det mesta i tågvagnen förutom att besöka den översvämmade toaletten som helt saknar papper och där tvättvattnet börjar tryta. Ett hastigt besök under natten lämnar våta sockor efter sig. Tågets hastighet är förfärande låg och uppehållet vid vissa stationer får en att tro att ändstationen är nådd. Vart skall jag fly för kylan?

Den klara himlen i söder har övergått i ett mulet tillstånd, där solen inte riktigt hittar igenom det allt tyngre molntäcket. Vagnparken har säkert inte undergått någon förändring sedan 60-talet för att inte säga 50-talet, trots att antalet resande förmodligen inte har minskat. Det är tur att loken i alla fall är elektriska och koleldningen möjligen bara ett minne. De kollektiva transportmedlen håller sin ställning.

Till slut når vi apostels Andreas och fursten Vladimir stad, en av Europas vackraste huvudstäder, brukar jag säga. Det gäller nog också i vinterdräkt. Men vi hinner inte se så mycket av staden, eftersom taxin kör andra vägar på sin färd till Borispol.

Vi äter lunch på den fina restaurang som finns på järnvägsstationen, innan vi tar taxi ut till Borispol för vidare transport till Stockholm via Riga.